

ΣΤΑΣΕΙΣ

Μιά συνομιλία τοῦ Νίκου Μπακόλα μέ τόν Περικλῆ Σφουρίδη

ΤΡΑΜ: Πῶς βλέπετε τήν πεζογραφική σας πορεία τῶν τριάντα συνολικά χρόνων, ἀπό τό πρῶτο σας βιβλίο «Μήν κλαῖς ἀγαπημένη» τοῦ 1958, μέχρι τήν «Μεγάλη πλατεία» τοῦ 1987; Ποιοί συγγραφεῖς ἤ ποιά βιβλία ἐπηρέασαν τό ἔργο σας;

ΜΠ.: Γιά τήν τριαντάχρονη πεζογραφική μου πορεία, πού συμπεραίνεται ἀπό τήν ἔκδοση τῶν βιβλίων μου, ἀλλά ὅπωςδῆποτε εἶναι μεγαλύτερη ἄν πάρουμε ὑπ' ὄψη ὅτι διηγήματά μου δημοσιεύθηκαν ἢ ὑποβλήθηκαν σέ διαγωνισμούς ἀπό τό 1952, θά μπορούσε νά πεί κανεῖς πῶς στάθηκε ἐξελικτική, καθώς οἱ πρῶτες μου πεζογραφικές δοκιμές κινήθηκαν σ' ἕνα μέτριο παραδοσιακό ἐπίπεδο, ἐπηρεασμένες περισσότερο ἀπό τήν ἑλληνική λογοτεχνία τοῦ μεσοπολέμου, καί στήν συνέχεια ἀκολουθήθηκαν ἀπό κείμενα περισσότερο τολμηρά ἀπό ἄποψη γραφῆς, πού διεγράψαν μιὰ τροχιά, θά ἔλεγα τουλάχιστον ἐνδιαφέρουσα, χαρακτηριζόμενη ἀπό δύο στοιχεῖα: τή συνεχῆ ἀναζήτηση τρόπων ἔκφρασης πού

θά ὑπηρετοῦσαν πληρέστερα αὐτό πού ἤθελα νά ἐκφράσω καί μιὰ τάση νά περάσω τήν ρεαλιστική ἀπόδοση τῆς πραγματικότητας μέσα, ὅμως, ἀπό στοιχεῖα πού (κακῶς) θεωροῦνται μὴ ρεαλιστικά ὅπως τὰ ὄνειρα, οἱ ἀποχρώσεις τῶν αἰσθήσεων μέσω τῶν φυσικῶν στοιχείων τοῦ σώματος (παράδειγμα: «τό αἶμα πνίγει τό λογικό μου» καί παρόμοιες φράσεις). Ἡ πρῶτη μου ἀναζήτηση ἐκδηλώθηκε πολύ πρῶμα, στή νουβέλα «Παραλλαγή στό πένθιμο ἔμβαστήριο» πού ὑποβλήθηκε (καί διακρίθηκε) σέ λογοτεχνικό διαγωνισμό τοῦ 1952. Μιά ἀνάλογη προσπάθεια εἶχα κάνει γύρω στό 1957-58, μέ τή νουβέλα «Καταδικασμένοι» πού ἔμεινε μισοτελειωμένη, ἀλλά πού ἀπέτελεσε μέρος τοῦ ὄλικου τοῦ «Κῆπου τῶν πριγκίπων». Ἀπόσπασμα ἐκείνης τῆς μισοτελειωμένης νουβέλας δημοσιεύθηκε στά «Φοιτητικά γράμματα», τό 1958. Ἀπό κεῖ καί πέρα, πέρα ἀκόμη καί ἀπό τόν «Κῆπο τῶν πριγκίπων» ἢ καί τόν «Ὑπνο θάνατο», ἔνωσα τήν ἀνάγκη νά διευρύνω τόν κύκλο τῶν κοινωνικῶν στοι-

Νίκος Μπακόλιας

χείων και εξελίξεων, πού, ωστόσο, είναι ευδιάκριτες σε κείμενα ακόμη και των «Εμβλημάτων». Η «Μεγάλη πλατεία» αποτελεί άπλά την πιο σαφή εκδήλωση αυτής της διεύρυνσης, αλλά και ένα έργο όπου εμφανέστατα συνδυάζονται όλες οι κατά καιρούς αναζητήσεις μου στο επίπεδο της σχέσης της μορφής γραφής και περιεχομένου. Όσον αφορά στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης, θά προτιμούσα να πω ότι με επηρέασαν όλοι οι συγγραφείς και όλα τα βιβλία που διάβασα. Αναντίρρητα χρωστώ μία τολμηρότερη προσέγγιση των δυνατοτήτων έκφρασης στον Φώκνερ (θά ΐλεγα γενικότερα στο αμερικανικό μυθιστόρημα και διήγημα) μά θέλω να πω ακόμη μία φορά και από εδώ, πώς θεωρώ ότι οι επιδράσεις δέν προέρχονται μόνο από τον χώρο της λογοτεχνίας, αλλά και από τίς άλλες τέχνες. Πιστεύω ότι έμαθα να βλέπω στο βάθος των αισθημάτων-αισθήσεων παρακολουθώντας την δουλειά του Κάρολου Κούν, την σκηνοθετική,

ανεξάρτητα από τά κείμενα των έργων, και πολλά μου δίδαξε στον χώρο της έκφρασης του τραυματικού και τραγικού ό Μπέργκμαν με ταινίες του. Καί δέν θά πρέπει να διαφεύγει από τούς αναγνώστες των βιβλίων μου ή άπήχηση της βυζαντινής ζωγραφικής, όπως εκφράζεται περισσότερο στην λιγότερο διάσημη, την «λαϊκή» μορφή της.

TPAM: Ποιός ήταν ό πνευματικός και κοινωνικός σας περίγυρος; Σας επηρέασε στά βιβλία σας; Τί επίδραση είχε στό έργο σας τό δημοσιογραφικό επάγγελμα, τί σχέση έχει ό Χρίστος της «Μεγάλης πλατείας» με τόν δημοσιογράφο Νίκο Μπακόλια;

ΜΠ.: Μεγάλωσα σε μικροαστικό περιβάλλον, χωρίς οικονομικά προβλήματα άξεπέραστα, τουλάχιστον στό μεγαλύτερο μέρος της ζωής μου, αν εξααιρεθεί ή περίοδος της κατοχής και κάποια άλλα διαστήματα άνεργίας. Η μητέρα μου δέν ήξερε καθόλου γράμματα (μου δίδαξε όμως με τή ζωή της

άνεκτίμητα πράγματα), ο πατέρας μου ήταν υπάλληλος στην προπολεμική ηλεκτρική εταιρία, άριστος, όπως οι πιά πολλοί συνάδελφοί του, φίλος των εφημερίδων, αλλά κανένος άλλου είδους έντυπου, μέχρι που τον βοήθησα εγώ, σχεδόν στα γεράματα του, να διαβάσει Ντοστογιέφσκι και Μπαλζάκ. Μέχρι και τό τέλος των γυμνασιακών μου χρόνων, στά δεκαοχτώ τότε, τά διαβάσματά μου περιοριζόταν κυρίως σέ λαϊκά περιοδικά («Θησαυρός», «Ρομάντζο», πολλή «Μάσκα» και άλλα παρόμοια) και ένδιάμεσα βιβλία του Βέρν, «Οί τρεις σωματοφύλακες» και «Οί "Αθλιοί». "Ένα περιοδικό τής κατοχής, ή «Νουβέλα», μού έδειξε κάποια καλά δείγματα τής ελληνικής λογοτεχνίας, αλλά λίγα. Πρώτο λογοτεχνικό βιβλίο πού διάβασα, ή «Γαλήνη» του Βενέζη, μόλις τελείωσα τό γυμνάσιο. Από εκεί και πέρα γνώρισα μέ έπιμονή τήν ελληνική πεζογραφία κι άργότερα διάβασα τήν ξένη, όταν πιά ήμουν φοιτητής. Σπούδασα, όπως είναι γνωστό, μαθηματικά και είχα μερικούς συμφοιτητές καλά μπασμένους στή λογοτεχνία, πού κουβεντιάζαμε ώρες άτέλειωτες. Φυσικά, όλα αυτά μέ έπηρέασαν στά βιβλία μου. Μέσα στά επεισόδια των βιβλίων μου διακρίνονται πάντα άπηχήσεις τής «Μάσκας», μιά τάση πρós τό περιπετειώδες, πρós τις αίματηρές λύσεις, σέ συνδυασμό μέ τήν βαθύτατη επίδραση του κινηματογράφου, πού για δεκαετίες στάθηκε πολιτιστικό ξεδιψασμα και πηγή ψυχαγωγίας μας. Κι από τήν άλλη μεριά, πώς νά μ' άφήσουν άνεπηρέαστο οί έστω άχνές αναμνήσεις από τήν μεγάλη άπεργία τής Θεσσαλονίκης, πρίν τόν Μεταξά, ή και τήν εποχή τής δικτατορίας εκείνης. "Άλλωστε, προσωπικά πιστεύω πώς όλοι οί συγγραφείς γράφουν τή ζωή τους, στήν εύρύτατη έννοια. Μόνο πού παλιότερα φρόντιζαν αυτό νά τό κρύβουν πίσω από προσωπεία ήρώων, ενώ, από μιά εποχή και μετά, ή έξομολογητική γραφή, ή έμπειρία, ή αφήγηση άληθινών γεγονότων, κοινωνικών ή και προσωπικών, προχώρησε θαρραλέα, διεκδικώντας περισσότερο εύσημα αλήθειας.

Τό δημοσιογραφικό έπάγγελμα μέ έπηρεάσε άναμφισβήτητα στή συγγραφή των βιβλίων μου από τήν άποψη ότι τό έπάγγελμα αυτό για δεκαετίες μέ άπασχολούσε, μέ ζούσε, όχτώ, δέκα, καμιά φορά και είκοσι ώρες τό εικοσιτετράωρο. Πώς νά μή μέ έπηρεάσει; Και δέν είναι τόσο ο Χρίστος πού σχετίζεται μέ τόν Νίκο Μπακόλα (χωρίς νά λείπει κι

αυτό) όσο σχετίζομαι έγώ μέ τις διάφορες δυσάρεστες έμπειρίες του έπαγγέλματος, κυρίως τή συμβατικότητα πού ύπάρχει στον τύπο όσον άφορά στήν έξυπνότητα ή τήν άποκάλυψη όλης τής αλήθειας. Δέν έπικρίνω τίποτε αυτή τή στιγμή, αλλά θέλω νά κατανοηθεί πώς τό δημοσιογραφικό έπάγγελμα κρύβει άπειρία παγίδων και άνασχέσεων σέ όποιον νομίζει πώς μπορεί νά γράφει πάντα αυτό πού πιστεύει ή πού θέλει, άκόμη παγίδων και άνασχέσεων πού ξεκινούν από τόν ίδιο τόν εαυτό του. Προσπαθώ αυτή τή στιγμή νά θυμηθώ κάποια γλύκα πού μου έδωσε ή δουλειά μου και ψάχνω άδικα. Ίσως κάποτε κάποιες μικρές ίκανοποιήσεις, λίγες...

ΤΡΑΜ: Ποιό νομίζετε ότι είναι τό ιδιαίτερο στήμα του προσωπικού σας ύφους;

ΜΠ.: "Αναζητώ πάντα —και δέν νομίζω ότι είμαι ο μοναδικός πεζογράφος πού τό έπραξε— νά κοιτάξω από έξω κι από μέσα τόν ανθρώπινο βίο, καθώς και τις ανθρώπινες σχέσεις, έντοπισμένα μάλιστα στήν πόλη όπου γεννήθηκα και ζώ. Από κεί ξεκινούν όλα όσα κατά καιρούς έγραψα, άνεξάρτητα από τό ποιά μορφή είχε τό κάθε βιβλίο μου. Ούσιαστικά (πιστεύω) ένα βιβλίο γράφει ο κάθε συγγραφέας. Και γώ, από ένα σημείο και πέρα, συγκεκριμένα μετά τήν όλοκλήρωση τής γραφής του «Κήπου των πριγκίπων», άποφάσισα αυτό νά τό κάνω συνειδητά. "Έτσι τό σύνολο των μέχρι τώρα πεζογραφημάτων μου, κι άκόμη ένα, τό έπόμενο, πού θά όλοκληρώνει τήν «Μεγάλη πλατεία», ούσιαστικά άποτελεί ένα βιβλίο όπου δίνονται οί βίρες κι τά πάθη τριών γενεών, στήν εκατονταετία 1880-1980, και βέβαια τά πάθη τής Θεσσαλονίκης. "Έκει όφείλεται, άλλωστε, και τό γεγονός ότι πρόσωπα του ενός βιβλίου περνούν στά άλλα πεζογραφήματα, άλλοτε σάν πρωτεύοντα και άλλοτε σάν δευτερεύοντα. "Από κεί άκόμη ξεκινά ή αίτία τής άντιμετώπισης του στοιχείου «χρόνος» μέ τόν τρόπο πού τό χειρίζομαι, από κεί ή άνάκληση των βιωμάτων τής παιδικής και έφηβικής ήλικίας. Βέβαια, ή πεζογραφία μου χαρακτηρίζεται και από στοιχεία όπως ή ρυθμικότητα του λόγου και ή συνειρμική γραφή, ή καταβύθιση στον κόσμο των όνειρων και των παραισθήσεων, δεμένα (έλπίζω) άρρηκτα μέ μιά ζώσα πραγματικότητα, μιά πραγματικότητα πού τήν έγγυώνται τά άληθινά περιστατικά τής δικής μου ζωής και τής ζωής του στενότερου ή εύρύτερου οικoγειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

TRAM: Πώς αντιμετώπισε η κριτική τό έργο σας;

ΜΠ.: Θα έλεγα όλο και θετικότερα και περισσότερο εύστοχα. Βέβαια, ό «Κήπος τών πριγκίπων» προκάλεσε αντίλεγόμενα σχόλια, από κρίσεις ένθουσιώδεις μέχρι άρνήσεις. Νομίζω ότι ήταν άδικες οί δεύτερες, αλλά δέν πρέπει νά ξεχνούμε ότι τότε τήν κριτική (κατά σημαντικό μέρος της) άσκούσαν άνθρωποι που είχαν γαλουχηθεί μέ τή λογοτεχνία τής γενιάς του τριάντα και τήν παλιότερη. Μέ τό πέρασμα τών χρόνων, και παρ' όλο που έγραφα στη συνέχεια βιβλία λιγότερο προσिता (όπως ό «Υπνος θάνατος») ή κριτική ύπηρξε πιό εύστοχη, για νά καταλήξει σέ μιá όμόφωνη κατάφαση στην «Μυθολογία». Δέν πιστεύω ότι τό βιβλίο αυτό είναι καλύτερο από τόν «Κήπο τών πριγκίπων», ίσως θά υποστηρίξει τό αντίθετο. Ή κριτική ήταν εκείνη που προόδεψε.

TRAM: Πώς βλέπετε τήν πεζογραφία τών συγχρόνων σας πεζογράφων και ειδικότερα τής Θεσσαλονίκης;

ΜΠ.: Πιστεύω ότι ή μεταπολεμική λογοτεχνία (έξαιρω τίς προεκτάσεις τών έργων τών προπολεμικών πεζογράφων) κατέκτησε πιό άληθινές εκφάνσεις τής ζωής και τίς εξέφρασε γνησιότερα και δυναμικότερα. Πιστεύω ότι ή πεζογραφία του Φραγκιά, του Πλασκοβίτη, του Κοτζιά και (για νά μή ξεχνούμε τούς δικούς μου) τού Άλαβέρα, τού Παλασιώπη, τού Κιτοπούλου, και, φυσικά, τού Πεντζίκη, παρέχει ένα προχωρημένο στάδιο και μιá ουσιαστικότερη κατάκτηση στην εξέλιξη τής ελληνικής λογοτεχνίας. Τά όνόματα που άναφέρω δέν είναι τά μόνα που πρέπει νά ξεχωριστούν τά άναφέρω ένδεικτικά.

TRAM: Σάν δημοσιογράφος που χρόνια κρατούσατε τήν στήλη που ήταν σχετική μέ τά γραμματα και τίς τέχνες σέ διάφορες εφημερίδες τής Θεσσαλονίκης, νομίζω ότι πρέπει νά έχετε μιá συνολική έποπτεία του έργου τών νεότερων πεζογράφων τής πόλης μας. Ποιά ή γνώμη σας γι' αυτούς; Ποιοί από τούς παλιότερους πεζογράφος τής Θεσσαλονίκης επηρέασαν νεότερους; Άνιχνεύετε επιρροές του δικού σας έργου στο έργο νεότερων λογοτεχνών;

ΜΠ.: Ή δημοσιογραφική μου δουλειά, από τήν ύψη της, δέν μου έδινε τήν δυνατότητα, ούτε μου δημιούργουσε τήν ύποχρέωση νά άσχολούμαι συστηματικά μέ τήν κριτική τών βιβλίων, Θεσσαλονικέων και άλλων. Ώστόσο, έχω διαβάσει τό μεγαλύτερο, νομίζω,

μέρος τών βιβλίων τών συγγραφέων αυτών και άνετα μπορώ νά πώ ότι διαπιστώνω πολλές αξιόλογες επιδόσεις. Βέβαια, ή πολυφωνία που ύπάρχει ιδιαίτερα σήμερα —σέ σύγκριση μέ τίς λιγότερες φωνές που είχαμε προπολεμικά ή και μέχρι τό 1960— θέτει προβλήματα στην μελέτη και άποτίμηση. Και, βέβαια, ένα άλλο έρώτημα είναι από πιό σημείο και πέρα πρέπει νά μιλάμε για νεότερους. Ώσον άφορά σέ επιδράσεις παλαιότερων Θεσσαλονικέων σέ νεότερους, μόνο κάποιες άπηγήσεις (άλλοτε έντονότερες και άλλοτε ύπολανθάνουσες) από τό έργο του Πεντζίκη μπορώ νά διακρίνω. Για δική μου επιρροή δέν μπορώ νά μιλήσω. Ίσως θά 'ταν σωστότερο νά ειπωθεί ότι διαπιστώνονται κάποιες όμοιότητες ανάμεσα σέ κείμενα δικά μου και του Λαχά, για παράδειγμα.

TRAM: Ποιά ή γνώμη σας για τό πνευματικό κλίμα τής Θεσσαλονίκης; Άν ζούσατε στην Άθήνα, νομίζετε ότι τό έργο σας θά είχε μεγαλύτερη προβολή;

ΜΠ.: Ή Θεσσαλονίκη είναι πόλη άπνη για όσους εργάζονται έδώ, στο χώρο τής λογοτεχνίας, ίσως και σέ διάφορους τομείς τής τέχνης. Νά πώ ένα άπλό παράδειγμα: Ώταν όποιοσδήποτε συνάδελφός μου, δημοσιογράφος, εκδόσει βιβλίο του στην Άθήνα, όλες οί εφημερίδες τής πρωτεύουσας (σέ μερικές περιπτώσεις και τής Θεσσαλονίκης) θά γράψουν ρεπορτάζ, θά άρουν συνεντεύξεις, θά γράψουν (πάντοτε έπαινετικές) κριτικές, αξίζουν - δέν αξίζουν τά βιβλία τους. Περιμένετε νά δείτε πόσοι και τί θά γράψουν για τήν «Μεγάλη πλατεία» στις έδώ εφημερίδες. Νά θυμίσω κι άλλο παράδειγμα: Ώταν συμπολίτης πεζογράφος πήρε τό κρατικό βραβείο, στον τίτλο τής σχετικής είδησης εφημερίδας τής πόλης μας, τονίζόταν μόνο τό όνομα του Άθηναίου πεζογράφου. Κι άκόμη: πόσα χρόνια πέρασαν από τότε που πέθαναν ό Δέλιος, ό Θέμελης; Ώ Δήμος δέν έδωσε τό όνομά τους ούτε σ' ένα σοκάκι τής πόλης.

Ναί, άν ζούσα στην Άθήνα, τό έργο μου θά είχε μεγαλύτερη προβολή. Φυσικά, δέν θά είχε μεγαλύτερη αξία άπ' όση έχει σήμερα. Και νά μή μάς ξεφεύγει κάτι: ή άθηναϊκή κριτική, εφημερίδων και περιοδικών, ποτέ δέν άμφισβήτησε, ούτε μείωσε τήν αξία τών έργων Θεσσαλονικέων, σέ μερικές μάλιστα περιπτώσεις τήν ύπερεκτίμησε. Άν ό καθένας από μάς δείξει τίς κριτικές που έχει συγκεντρώσει, θά διαπιστωθεί ότι οί έννέα από τίς

δέκα προέρχονται από έντυπα της 'Αθήνας.
Κι αυτό σίγουρα έχει μεγαλύτερη αξία από
τήν προβολή, πού συχνά λειτουργεί σάν
δίκοπο μαχαίρι.